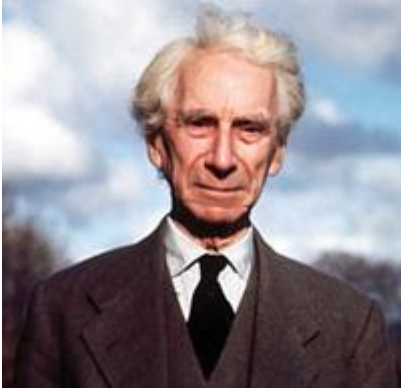

Έχει η θρησκεία χρήσιμη συνεισφορά στον πολιτισμό; (Μπέρτραντ Ράσελ)

Η άποψή μου για τη θρησκεία είναι ίδια μ' αυτή του Λουκρήτιου. Τη θεωρώ ως μια ασθένεια που γεννήθηκε από τον φόβο και ως πηγή ανείπωτης δυστυχίας στην ανθρώπινη φυλή. Δεν μπορώ, ωστόσο, ν' αρνηθώ ότι έχει κάνει κάποιες συνεισφορές στον πολιτισμό. Βοήθησε τον πρώτο καιρό για τον καθορισμό του ημερολογίου, και αυτό προκάλεσε τους Αιγύπτιους ιερείς στο να καταγράψουν τις εκλείψεις με τόση

προσοχή, ώστε με την πάροδο του χρόνου έγιναν ικανοί να τις προβλέπουν. Αυτές τις υπηρεσίες, είμαι έτοιμος να τις αναγνωρίσω, αλλά δεν ξέρω οποιεσδήποτε άλλες.

Η λέξη «θρησκεία» χρησιμοποιείται σήμερα με μια πολύ χαλαρή αίσθηση. Μερικοί άνθρωποι, κάτω από την επίδραση του ακραίου Προτεσταντισμού, χρησιμοποιούν τη λέξη για να υποδηλώσουν οποιεσδήποτε σοβαρές, προσωπικές πεποιθήσεις ως προς το ήθος ή τη φύση του σύμπαντος. Αυτή η χρήση της λέξης είναι μάλλον ανιστόρητη. Η θρησκεία είναι πρωτίστως ένα κοινωνικό φαινόμενο. Οι εκκλησίες μπορούν να έχουν την καταγωγή τους σε διδασκάλους με ισχυρές ατομικές πεποιθήσεις, αλλά πολύ σπάνια αυτοί είχαν επηρεάσει τις εκκλησίες που είχαν ιδρύσει, ενώ οι εκκλησίες είχαν τεράστια επιρροή επί των κοινοτήτων στις οποίες άνθησαν.

Να πάρουμε την περίπτωση που έχει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον για τα μέλη του δυτικού πολιτισμού: Η διδασκαλία του Ιησού, όπως εμφανίζεται στα Ευαγγέλια, έχει εξαιρετικά μικρή σχέση με την ηθική των χριστιανών. Το πιο σημαντικό πράγμα για τον Χριστιανισμό, από κοινωνικής και ιστορικής απόψεως, δεν είναι ο Χριστός, αλλά η Εκκλησία, και αν κρίνουμε τον Χριστιανισμό ως μια κοινωνική δύναμη, δεν πρέπει να πάμε στα Ευαγγέλια για το υλικό μας. Ο Χριστός δίδαξε ότι πρέπει να δώσετε τα αγαθά σας στους φτωχούς, ότι δεν θα πρέπει να αγωνίζεστε, ότι δεν θα πρέπει να πηγαίνετε στην εκκλησία, και ότι δεν θα πρέπει να τιμωρείτε τη μοιχεία.

Ούτε οι καθολικοί, ούτε οι προτεστάντες έχουν δείξει κάποια ισχυρή επιθυμία να ακολουθούν τη διδασκαλία του σε οποιαδήποτε από αυτές τις απόψεις. Μερικοί από τους φραγκισκανούς, είναι η αλήθεια, προσπάθησαν να διδάξουν το δόγμα της αποστολικής φτώχειας, αλλά ο πάπας τους καταδίκασε και το δόγμα τους θεωρήθηκε αιρετικό. Ή, πάλι, λάβετε υπόψιν ότι ένα τέτοιο κείμενο, όπως το «Μην κρίνετε για να μην κριθείτε» και αναρωτηθείτε τι επιρροή είχε, πάνω στην Ιερά Εξέταση και στην Κου Κλουξ Κλαν.

Ό,τι είναι η αλήθεια για τον Χριστιανισμό είναι εξίσου αλήθεια και για τον Βουδισμό. Ο Βούδας ήταν αξιαγάπητος και φωτισμένος· στο νεκροκρέβατό του, γέλασε με τους μαθητές του, που υποστήριζαν την άποψη ότι ήταν αθάνατος. Αλλά η βουδιστική ιεροσύνη -όπως υπάρχει, για παράδειγμα, στο Θιβέτ- έχει γίνει σκοταδιστική, τυραννική, και σκληρή στον μέγιστο βαθμό.

Δεν υπάρχει τίποτα τυχαίο, σε σχέση μ' αυτή τη διαφορά, μεταξύ μιας εκκλησίας και του ιδρυτή της. Κοντά στην απόλυτη αλήθεια, που υποτίθεται ότι πρέπει να περιέχεται στα λεγόμενα ενός συγκεκριμένου ανθρώπου, υπάρχει ένα σώμα εμπειρογνώμων για να ερμηνεύσει τα λόγια του, και αυτοί οι εμπειρογνώμονες αποκτούν την δύναμη του αλάνθαστου, δεδομένου ότι κρατούν το κλειδί για την αλήθεια. Όπως και κάθε άλλη προνομιά κάστα, χρησιμοποιούν τη δύναμή τους προς όφελός τους. Είναι όμως, από μια άποψη, χειρότερη από οποιαδήποτε άλλη προνομιακή κάστα, δεδομένου ότι η δική τους δουλειά είναι να αναπτύξουν μια αναλλοίωτη αλήθεια, που αποκαλύπτεται μια για πάντα με απόλυτη τελειότητα, έτσι ώστε να γίνονται αναγκαστικά αντίπαλοι σε κάθε πνευματική και ηθική πρόοδο.

Η Εκκλησία αντιτέθηκε στον Γαλιλαίο και στον Δαρβίνο. Στις ημέρες μας αντιτίθεται στον Φρόιντ. Στις μέρες του απόγειου της εξουσίας της, πήγε σε περαιτέρω αντίθεση με την πνευματική ζωή. Ο πάπας Γρηγόριος ο Μέγας, έγραψε σε έναν συγκεκριμένο επίσκοπο, μια επιστολή, η οποία άρχιζε ως εξής: «Μια αναφορά έφτασε σ' εμάς, την οποία δεν μπορούμε να αναφέρουμε, χωρίς να σημειώσουμε με κόκκινο χρώμα, ότι εσύ δίδαξες γραμματική σε ορισμένους φίλους». Ο επίσκοπος ήταν υποχρεωμένος, από την αρχιερατική αρχή, να απόσχει από αυτήν την κακή εργασία, και η λατινικότητα δεν ανέκαμψε μέχρι την Αναγέννηση. Όχι μόνο πνευματικώς, αλλά και ηθικώς, η θρησκεία είναι ολέθρια. Εννοώ με αυτό, ότι διδάσκει τους ηθικούς κώδικες που δεν είναι ευνοϊκοί για την ανθρώπινη ευτυχία.

Όταν τέθηκε ένα δημοψήφισμα στη Γερμανία, με το ερώτημα, εάν οι έκπτωτοι των βασιλικών οίκων θα έπρεπε ακόμη να μπορούν να απολαμβάνουν την περιουσία τους, οι εκκλησίες στη Γερμανία δήλωσαν επίσημα ότι ενδεχόμενη στέρηση, θα ήταν αντίθετη προς την διδασκαλία του Χριστιανισμού. Η Εκκλησία, όπως όλοι γνωρίζουν, αντιτάχθηκε στην κατάργηση της δουλείας και σε όσους τολμούσαν να την θίξουν, όπως επίσης και στις μέρες μας, αντιτίθεται σε κάθε κίνηση προς την οικονομική δικαιοσύνη, πέραν μερικών, καλά διαφημιζόμενων, εξαιρέσεων. Ο πάπας καταδίκασε επισήμως τον Σοσιαλισμό.

Χριστιανισμός και σεξ

Οπωσδήποτε, το χειρότερο χαρακτηριστικό της χριστιανικής θρησκείας είναι η στάση της απέναντι στο σεξ -μια στάση τόσο μακάβρια και αφύσικη, που μπορεί να κατανοηθεί μόνο όταν λαμβάνεται υπόψιν σε σχέση με την αρρώστια του πολιτισμένου κόσμου την εποχή της παρακμής της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

Ακούμε μερικές φορές, να λέγεται ότι ο Χριστιανισμός βελτίωσε την κατάσταση της γυναίκας. Αυτή είναι μία απ' τις πιο εξώφθαλμες διαστροφές της ιστορίας, που θα μπορούσαν να γίνουν. Είναι αδύνατον, οι γυναίκες να απολαμβάνουν μια ανεκτή θέση σε μια κοινωνία όπου θεωρείται μέγιστης σημασίας η συμμόρφωσή τους με έναν πολύ αυστηρό κώδικα ηθικής. Οι μοναχοί πάντα θεωρούσαν την γυναίκα ως πειρασμό και εμπνευστή βρόμικων επιθυμιών. Η διδασκαλία της Εκκλησίας ήταν -και ακόμα είναι- ότι η παρθενία είναι καλύτερη, αλλά για όσους την βρίσκουν αδύνατη, ο γάμος είναι επιτρεπτός. «*Είναι καλύτερα να παντρευτείς απ' το να καείς*», όπως το θέτει ο απόστολος Παύλος. Κάνοντας τον γάμο αιώνιο και θέτοντας την σφραγίδα της γνώσης της «*ars amandi*» (τέχνη της αγάπης), η Εκκλησία έκανε ότι μπορούσε για να εξασφαλίσει ότι η μόνη μορφή σεξ που θα επιτρεπόταν, θα περιλάμβανε πολύ λίγη ευχαρίστηση αλλά πολύ πόνο. Η εναντίωση στον έλεγχο των γεννήσεων (άμβλωση και αντισύλληψη) έχει στην πραγματικότητα το ίδιο κίνητρο: Εάν μια γυναίκα γεννά ένα παιδί τον χρόνο, μέχρι να πεθάνει εξουθενωμένη, δεν θα αντλεί πολλή ευχαρίστηση απ' τον έγγαμο βίο της· ως εκ τούτου, ο έλεγχος των γεννήσεων πρέπει ν' αποθαρρύνεται.

Η αντίληψη της αμαρτίας, η οποία συνδέεται με τη χριστιανική ηθική, κάνει υπερβολικά μεγάλη ζημιά, δεδομένου ότι παρέχει στους ανθρώπους μια διέξοδο για τον σαδισμό τους, για τον οποίον πιστεύουν ότι είναι θεμιτός, ακόμη και ευγενής. Πάρτε για παράδειγμα το ζήτημα της πρόληψης της σύφιλης. Είναι γνωστό ότι εάν ληφθούν κατάλληλα μέτρα εκ των προτέρων, ο κίνδυνος μετάδοσης της ασθένειας μπορεί να γίνει αμελητέος. Οι χριστιανοί όμως

εναντιώνονται στη διάδοση αυτής της γνώσης, επειδή θεωρούν καλό οι αμαρτωλοί να τιμωρούνται. Είναι τόσο ισχυρή αυτή η πίστη, που επιθυμούν να δουν την τιμωρία των αμαρτωλών να επεκτείνεται στις γυναίκες και τα παιδιά τους. Στις μέρες μας, υπάρχουν στον κόσμο πολλές χιλιάδες παιδιά που υποφέρουν από εγγενή κληρονομική σύφιλη, τα οποία δεν θα είχαν γεννηθεί εάν δεν υπήρχε η επιθυμία των χριστιανών να τιμωρηθούν οι αμαρτωλοί. Δεν μπορώ να καταλάβω, πως δόγματα τα οποία μας οδηγούν σε τέτοια διαβολική σκληρότητα, μπορεί να θεωρηθεί ότι έχουν καλή επίδραση στην ηθική.

Δεν είναι μόνο η στάση των χριστιανών απέναντι στην σεξουαλική συμπεριφορά, αλλά και η αντιμετώπιση της γνώσης των σεξουαλικών θεμάτων, που είναι επικίνδυνη για την ανθρώπινη ευημερία. Καθένας που έχει κάνει τον κόπο να μελετήσει το θέμα με αμερόληπτο πνεύμα, ξέρει ότι η τεχνητή άγνοια που προσπαθούν να επιβάλλουν στα παιδιά οι ορθόδοξοι χριστιανοί, είναι εξαιρετικά επικίνδυνη για τη σωματική και την ψυχική υγεία, και προκαλεί σε όσους αντλούν τη γνώση τους μέσα από «ακατάλληλες» συζητήσεις, όπως κάνουν τα περισσότερα παιδιά, μία αντίληψη που θεωρεί το σεξ, απρεπές και γελοίο. Δεν νομίζω ότι μπορεί να υπάρξει κάποια άμυνα, απέναντι στη θέση, ότι η γνώση είναι ανεπιθύμητη. Δεν θα έβαζα εμπόδια στον τρόπο αύξησης της γνώσης σε οποιονδήποτε και σε οποιαδήποτε ηλικία. Αλλά στην συγκεκριμένη περίπτωση της σεξουαλικής γνώσης, υπάρχουν πολύ πιο σημαντικά επιχειρήματα και με βαρύνουσα σημασία υπέρ της, παρά για οποιαδήποτε άλλη γνώση. Ένα άτομο είναι πολύ πιο απίθανο να συμπεριφερθεί συνετά όταν είναι ανίδεο για κάτι, παρά όταν καθοδηγείται, και είναι γελοίο να αποδίδουμε στους νέους μια αίσθηση αμαρτίας, επειδή έχουν μια φυσική περιέργεια για ένα σημαντικό ζήτημα.

Κάθε αγόρι δείχνει ενδιαφέρον για τα τρένα. Ας υποθέσουμε, ότι του λέγαμε πως το ενδιαφέρον για τα τρένα είναι κακό· ας υποθέσουμε, ότι κρατούσαμε δεμένα τα μάτια του όποτε βρισκόταν μέσα σε τρένο ή σιδηροδρομικό σταθμό· ας υποθέσουμε, ότι δεν επιτρέπαμε ποτέ να αναφερθεί η λέξη «τρένο» όταν ήταν μπροστά και διατηρούσαμε ένα αδιαπέραστο μυστήριο, ως προς τον τρόπο με τον οποίο μεταφέρεται απ' το ένα μέρος στο άλλο. Το αποτέλεσμα δε θα ήταν ότι θα πάψει να ενδιαφέρεται για τα τρένα· αντιθέτως, θα ενδιαφερθεί περισσότερο από ποτέ, αλλά θα έχει μια νοσηρή αίσθηση αμαρτίας, επειδή το ενδιαφέρον του, τού έχει παρουσιαστεί ως κάτι ακατάλληλο. Κάθε αγόρι θα μπορούσε με αυτόν τον τρόπο να γίνει, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, νευρασθενικό. Αυτό ακριβώς είναι που συμβαίνει με το ζήτημα του σεξ, αλλά δεδομένου ότι το σεξ είναι πιο

ενδιαφέρον απ' τα τρένα, τα αποτελέσματα είναι χειρότερα. Σχεδόν κάθε ενήλικος, σε μια χριστιανική κοινότητα, είναι λίγο ή πολύ νευρικά ασθενής, ως αποτέλεσμα του ταμπού για την σεξουαλική γνώση κατά τα νεανικά του χρόνια. Και η αίσθηση της αμαρτίας που εμφυτεύεται, έτσι τεχνητά, είναι μια από τις αιτίες της σκληρότητας, δειλίας και βλακειάς, στην μετέπειτα ζωή του. Δεν υπάρχει καμιά λογική βάση, κανενός είδους ή φύσεως, για να κρατάμε ένα παιδί στην άγνοια για οτιδήποτε επιθυμεί να γνωρίζει, είτε για το σεξ είτε για οποιοδήποτε άλλο θέμα. Και ποτέ δεν θα έχουμε έναν πνευματικώς υγιή πληθυσμό, μέχρι να αναγνωριστεί αυτό το γεγονός κι εφαρμοστεί στην προσχολική εκπαίδευση των παιδιών, πράγμα το οποίο είναι αδύνατον, όσο η Εκκλησία είναι σε θέση να ελέγχει την εκπαιδευτική πολιτική.

Αφήνοντας αυτές τις, σχετικά λεπτομερείς, ενστάσεις κατά μέρος, είναι σαφές ότι οι τα θεμελιώδη δόγματα του Χριστιανισμού απαιτούν μια μεγάλου βαθμού ηθική διαστροφή, προκειμένου να τα αποδεχτεί κάποιος. Ο κόσμος, μας λένε, δημιουργήθηκε από έναν Θεό που είναι και καλός και παντοδύναμος. Πριν δημιουργήσει τον κόσμο, προέβλεψε όλον τον πόνο και τη δυστυχία που θα περιείχε. Ως εκ τούτου, είναι υπεύθυνος για όλα αυτά. Είναι ανώφελο να υποστηρίζεται ότι ο πόνος σε αυτόν τον κόσμο, υπάρχει εξαιτίας της αμαρτίας. Κατ' αρχάς, αυτό δεν είναι αληθές. Δεν είναι η αμαρτία που προκαλεί την υπερχειλίση των ποταμών ή τις εκρήξεις των ηφαιστειών. Αλλά ακόμα και εάν ήταν αληθές, δεν θα έκανε καμμία διαφορά. Εάν επρόκειτο να κάνω ένα παιδί, γνωρίζοντας εκ των προτέρων ότι το παιδί θα γίνει ένας μανιακός ανθρωποκτόνος, τότε θα ήμουν υπεύθυνος για τα εγκλήματά του. Εάν ο Θεός γνώριζε εκ των προτέρων τις αμαρτίες για τις οποίες θα ήταν ένοχος ο άνθρωπος, τότε θα ήταν σαφώς υπεύθυνος για όλες τις συνέπειες αυτών των αμαρτιών, από τη στιγμή που αποφάσισε να δημιουργήσει τον άνθρωπο. Το συνηθισμένο χριστιανικό επιχείρημα είναι ότι ο πόνος στον κόσμο, αποτελεί κάθαρση για την αμαρτία κι ως εκ τούτου είναι καλό πράγμα. Φυσικά, αυτό το επιχείρημα, είναι ένας εξορθολογισμός του σαδισμού, αλλά εν πάση περιπτώσει είναι ένα πολύ φτωχό επιχείρημα. Θα προσκαλούσα οποιονδήποτε χριστιανό να με συνοδεύσει στους θαλάμους παιδών οποιουδήποτε νοσοκομείου, για να παρακολουθήσει τον πόνο που βιώνουν εκεί και τότε να συνεχίσει στηρίζει τον ισχυρισμό του, ότι τα εν λόγω παιδιά είναι τόσο ηθικά εγκαταλειμμένα, ώστε να αξίζουν αυτά που υποφέρουν. Για να πει ένας άνθρωπος κάτι τέτοιο, θα πρέπει να έχει καταστρέψει μέσα του, κάθε συναίσθημα ελέους και συμπόνιας. Θα πρέπει, εν ολίγοις, να γίνει τόσο κακός, όσο κι ο Θεός στον οποίον πιστεύει. Κανένας

άνθρωπος, ο οποίος πιστεύει ότι αξίζει να πάσχει ο κόσμος, δεν μπορεί να κρατήσει τις ηθικές του αξίες αλώβητες, αφού πάντα θα πρέπει να βρίσκει δικαιολογίες για τον πόνο και την δυστυχία.

Οι ενστάσεις για τη θρησκεία

Οι ενστάσεις για τη θρησκεία είναι δύο ειδών: Πνευματική και ηθική. Η πνευματική ένσταση συνίσταται στο ότι δεν υπάρχει κανένας λόγος να υποθέσουμε πως η οποιαδήποτε θρησκεία πρεσβεύει την αλήθεια· η ηθική αντίρρηση έγκειται στο ότι οι θρησκευτικοί κανόνες χρονολογούνται από την εποχή που οι άνθρωποι ήταν πιο σκληροί από ότι είναι τώρα, και ως εκ τούτου, τείνουν να διαιωρίζουν απανθρωπιές, τις οποίες η ηθική συνείδηση της εποχής θα ξεπερνούσε διαφορετικά.

Να πάρουμε την πνευματική ένσταση πρώτα: Υπάρχει κάποια τάση στην πρακτική εποχή μας, να θεωρείται ότι δεν έχει σημασία εάν η θρησκευτική διδασκαλία εκφράζει την αλήθεια ή όχι, δεδομένου ότι το σημαντικό ερώτημα είναι το κατά πόσον είναι χρήσιμη. Ένα ερώτημα δεν μπορεί, ωστόσο, να κριθεί χωρίς το άλλο. Εάν πιστεύουμε την χριστιανική θρησκεία, οι αντιλήψεις μας για το τι είναι καλό, θα είναι διαφορετικές από ό,τι θα είναι εάν δεν την πιστεύουμε. Ως εκ τούτου, για τους χριστιανούς, οι επιδράσεις του Χριστιανισμού μπορεί να φαίνονται καλές, ενώ για τους άπιστους μπορεί να φαίνονται κακές. Επιπλέον, η στάση που θα έπρεπε κανείς να πιστέψει, όπως και μια τέτοια πρόταση, ανεξάρτητα από το κατά πόσον υπάρχουν αποδεικτικά στοιχεία υπέρ της, είναι μια στάση η οποία παράγει εχθρότητα για τις αποδείξεις και μας αναγκάζει να κλείσουμε το μυαλό μας σε κάθε γεγονός που δεν ταιριάζει στις προκαταλήψεις μας.

Ένας βέβαιος τύπος επιστημονικής ειλικρίνειας, είναι μια πολύ σημαντική ποιότητα, και αυτό είναι κάτι που δεν μπορεί να υπάρχει σχεδόν σε κανέναν άνθρωπο που φαντάζεται ότι υπάρχουν πράγματα που είναι καθήκον του να τα πιστέψει. Δεν μπορούμε, επομένως, πραγματικά ν' αποφασίσουμε αν η θρησκεία κάνει καλό, χωρίς να ερευνήσουμε το ζήτημα, του κατά πόσον η θρησκεία είναι αληθινή. Για τους χριστιανούς, τους μουσουλμάνους και τους Εβραίους, το πιο θεμελιώδες ερώτημα που εμπλέκεται στην αλήθεια της θρησκείας, είναι η ύπαρξη του Θεού. Κατά τις ημέρες, όπου η θρησκεία θριάμβευε, η λέξη «Θεός» είχε μια απόλυτα σαφή έννοια, αλλά ως αποτέλεσμα των επιθέσεων των ορθολογιστών, η λέξη γίνεται όλο και πιο χλωμή, σε σημείο που να είναι δύσκολο να καταλάβουμε τι εννοούν, όταν ισχυρίζονται ότι πιστεύουν στον Θεό. Ας λάβουμε όμως υπόψιν, για τον σκοπό του επιχειρήματος, τον ορισμό του Μάθιου Άρνολντ: «*Μία αιώνια*

δύναμη, όχι εμείς, που αποδίδει δικαιοσύνη». Ίσως μπορούμε να το κάνουμε ακόμα πιο ασαφές, εάν ρωτήσουμε από τους εαυτούς μας, αν έχουμε κανένα αποδεικτικό στοιχείο του σκοπού σε αυτό το σύμπαν, εκτός από τους σκοπούς των έμβιων όντων στην επιφάνεια αυτού του πλανήτη.

Το σύνηθες επιχείρημα των θρήσκων ανθρώπων για το θέμα αυτό, έχει περίπου ως εξής: «Εγώ και οι φίλοι μου, είμαστε άτομα εκπληκτικής νοημοσύνης και αρετής. Είναι μάλλον απίθανο, ότι τόση πολύ νοημοσύνη και αρετή, θα μπορούσαν να προκύψουν κατά τύχη. Επομένως, πρέπει να υπάρχει κάποιος, τουλάχιστον τόσο έξυπνος και ενάρετος, όπως είμαστε εμείς, ο οποίος έθεσε την κοσμικό μηχανισμό σε κίνηση, με σκοπό την παραγωγή μας».

Λυπάμαι που το λέω, αλλά δεν θεωρώ αυτό το επιχείρημα τόσο εντυπωσιακό, όσο εκείνοι που το χρησιμοποιούν. Το σύμπαν είναι μεγάλο· ακόμη κι αν θέλουμε να πιστέψουμε τον Έντινγκτον, πιθανώς να μην υπάρχουν πουθενά αλλού στο σύμπαν, όντα τόσο ευφυή, όσο οι άνθρωποι. Αν λάβετε υπόψιν το συνολικό ποσό της ύλης στον κόσμο και το συγκρίνετε με το ποσό που σχηματίζει τα σώματα των νοημόνων όντων, θα δείτε ότι αυτά φέρουν ένα σχεδόν απειροελάχιστο ποσοστό από την πρώτη. Κατά συνέπεια, ακόμα κι αν είναι εξαιρετικά απίθανο, ότι οι νόμοι των πιθανοτήτων θα παράγουν έναν οργανισμό με ικανή νοημοσύνη, πέρα από μια περιστασιακή επιλογή των ατόμων, ωστόσο, είναι πιθανόν ότι θα υπάρξει στο σύμπαν, ένας πολύ μικρός αριθμός τέτοιων οργανισμών που μπορούμε πράγματι να βρούμε.

Έπειτα πάλι, θεωρείται ως το αποκορύφωμα σε μια τέτοια μεγάλη διαδικασία, που πραγματικά δεν μου φαινόμαστε αρκετά θαυμάσιοι. Φυσικά, γνωρίζω ότι πολλοί ιερωμένοι είναι πολύ πιο θαυμάσιοι από ό,τι είμαι εγώ, και ότι δεν μπορώ να εκτιμήσω πλήρως, μέχρι τώρα, την αξία τους που ξεπερνά τη δική μου. Παρ' όλα αυτά, ακόμη και μετά την πραγματοποίηση παραχωρήσεων στο πλαίσιο αυτό, δεν μπορώ παρά να σκεφτώ, ότι η Παντοδυναμία λειτουργώντας μέσω της αιωνιότητας, θα μπορούσε να παράξει κάτι καλύτερο. Και τότε θα πρέπει να συλλογιστούμε το γεγονός, ότι ακόμη και το αποτέλεσμα αυτό είναι μόνο ένα πυροτέχνημα. Η γη δεν θα παραμένει πάντα κατοικήσιμη· η ανθρώπινη φυλή θα εκλείψει, και αν η κοσμική διαδικασία δικαιολογείται, το ίδιο στη συνέχεια θα πρέπει να το πράξει αλλού, εκτός από την επιφάνεια του πλανήτη μας. Ακόμα όμως κι αν αυτό θα συμβεί, πρέπει να σταματήσει αργά ή γρήγορα. Ο δεύτερος νόμος της θερμοδυναμικής καθιστά σχεδόν αδύνατον να αμφιβάλλει κάποιος, ότι το σύμπαν υπολειτουργεί, και ότι τελικά τίποτα, με ελάχιστο ενδιαφέρον, θα είναι

δυνατόν οπουδήποτε.

Φυσικά, είναι ανοιχτό σε μας να πούμε, ότι όταν έρθει εκείνη η ώρα, ο Θεός θα επανεκκινήσει τον μηχανισμό και πάλι· αλλά αν δεν το πούμε αυτό, μπορούμε να βασίσουμε τον ισχυρισμό μας μόνο στην πίστη, και όχι επάνω σ' ένα ίχνος επιστημονικών στοιχείων. Μέχρι στιγμής, όπως τα επιστημονικά στοιχεία δείχνουν, το σύμπαν πορεύεται με αργές φάσεις σε ένα κάπως θλιβερό αποτέλεσμα σε αυτή τη γη και θα πορευθεί με ακόμη πιο θλιβερές φάσεις, σε μια κατάσταση καθολικού θανάτου. Αν αυτό το θεωρήσουμε ως ένδειξη ενός σκοπού, το μόνο που μπορώ να πω, είναι ότι ο σκοπός αυτός, είναι ένας σκοπός που δεν μου κάνει αίσθηση. Δεν βλέπω κανέναν λόγο, ως εκ τούτου, να πιστεύουν σε οποιοδήποτε είδος θεού, οπωσδήποτε ασαφή και κυρίως εξασθενημένο. Αφήνω στη άκρη τα παλιά μεταφυσικά επιχειρήματα, αφού οι ίδιοι οι θρησκευτικοί απολογητές τα έχουν εγκαταλείψει.

Η ψυχή και η αθανασία

Η χριστιανική έμφαση στην ατομική ψυχή είχε μια βαθιά επίδραση πάνω στην δεοντολογία των χριστιανικών κοινοτήτων. Είναι ένα δόγμα, ουσιαστικά παρόμοιο με εκείνο των στωικών, που προέκυψε στις δικές τους κοινότητες, οι οποίοι δεν μπορούσαν πλέον να τρέφουν πολιτικές ελπίδες. Η φυσική ώθηση του δραστήριου προσώπου, αξιοπρεπούς χαρακτήρα, είναι να προσπαθήσει να κάνει το καλό, αλλά αν έχει στερηθεί κάθε πολιτική δύναμη και κάθε δυνατότητα να επηρεάζει τα γεγονότα, θα εκτρέπεται από τη φυσική πορεία του και θα αποφασίσει ότι το σημαντικό είναι να είναι καλός. Αυτό είναι που συνέβη στους πρώτους χριστιανούς. Οδήγησε σε μια αντίληψη της προσωπικής αγιότητας, ως κάτι τελείως ανεξάρτητο από την ευεργετική δράση, δεδομένου ότι αγιότητα έπρεπε να είναι κάτι που θα μπορούσε να επιτευχθεί από ανθρώπους που ήταν ανίκανοι να δράσουν. Επομένως, η κοινωνική αρετή ήρθε ως εξαίρεση από την χριστιανική ηθική.

Στις μέρες μας, οι συμβατικοί χριστιανοί πιστεύουν, ότι ο μοιχός είναι περισσότερο κακός, από έναν πολιτικό που παίρνει μίζες, αν και ο τελευταίος, κατά πάσα πιθανότητα, κάνει χίλιες φορές περισσότερο κακό. Η μεσαιωνική αντίληψη της αρετής, όπως βλέπει κανείς σε φωτογραφίες τους, ήταν κάτι άνοστο, αδύναμο, και συναισθηματικό. Ο πιο ενάρετος άνθρωπος, ήταν ο άνθρωπος ο οποίος αποσύρθηκε από τον κόσμο· μόνο οι άνθρωποι της δράσης, που θεωρήθηκαν ως άγιοι, ήταν αυτοί που σπατάλησαν τη ζωή και την ουσία των ζητημάτων τους πολεμώντας τους Τούρκους, όπως ο άγιος Λουδοβίκος. Η

Εκκλησία ποτέ δεν θα θεωρούσε έναν άνθρωπο ως άγιο, επειδή μεταρρύθμισε τα οικονομικά, ή το ποινικό δίκαιο, ή το δικαστικό σώμα. Τέτοιες απλές συνεισφορές στην ευημερία του ανθρώπου, θα έπρεπε να θεωρούνται ως άνευ σημασίας. Δεν πιστεύω ότι υπάρχει ένας άγιος, σε ολόκληρο το ημερολόγιο, του οποίου η αγιότητα οφείλεται στην εργασία για την κοινή ωφέλεια. Με αυτό τον διαχωρισμό, ανάμεσα στο κοινωνικό και στο ηθικό πρόσωπο, οδηγήθηκαν σε έναν αυξανόμενο διαχωρισμό μεταξύ ψυχής και του σώματος, κάτι το οποίο έχει επιβιώσει στη χριστιανική μεταφυσική και στα συστήματα που προέρχονται από τον Καρτέσιο.

Μπορεί κάποιος να πει, σε γενικές γραμμές, ότι το σώμα αποτελεί το κοινωνικό και δημόσιο μέρος ενός ανθρώπου, ενώ η ψυχή αποτελεί το ιδιωτικό κομμάτι. Δίνοντας έμφαση στην ψυχή, η χριστιανική ηθική έχει γίνει, η ίδια, τελείως ατομικιστική. Νομίζω ότι είναι σαφές, ότι το τελικό αποτέλεσμα όλων των αιώνων του Χριστιανισμού ήταν να κάνουν τους ανθρώπους πιο εγωιστικούς, πιο κλειστούς στους εαυτούς τους, απ' ότι τους έκανε η φύση. Τα ερεθίσματα που φέρνουν φυσικά έναν άνθρωπο έξω από τα τείχη του Εγώ του, είναι αυτά του ερωτισμού, της μητρότητας, του πατριωτισμού ή το ένστικτο της αγέλης. Το σεξ, η Εκκλησία έκανε ό,τι μπορούσε για να το επικρίνει και να το υποβαθμίσει· την οικογενειακή στοργή την επέκρινε ο ίδιος ο Χριστός και ο κύριος όγκος των οπαδών του· ο πατριωτισμός δεν μπόρεσε να βρει θέση μεταξύ των πληθυσμών της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας· και η πολεμική εναντίον της οικογένειας στα Ευαγγέλια είναι ένα θέμα που δεν έχει λάβει την προσοχή που αξίζει. Η Εκκλησία αντιμετωπίζει τη μητέρα του Ιησού με ευλάβεια, αλλά ο ίδιος επέδειξε μικρό μέρος αυτής της στάσης. *«Τί κοινό υπάρχει ανάμεσα σ' εμένα και σ' εσένα, γυναίκα;»* (Κατά Ιωάννην, 2: 4)· αυτός είναι ο τρόπος του μιλώντας γι 'αυτήν. Λέει επίσης, ότι έχει έρθει για να θέσει τον άνδρα ενάντια στον πατέρα του, την κόρη ενάντια στη μητέρα της, και την νύφη εναντίον της πεθεράς, και ότι αυτοί που αγαπούν τον πατέρα και τη μητέρα τους περισσότερο απ' αυτόν, δεν είναι άξιοι γι' αυτόν (Κατά Ματθαίον, 10: 35-37). Όλα αυτά σημαίνουν τη διάλυση του βιολογικού συγγενικού δεσμού για το καλό της πίστης -μία στάση, η οποία είχε μεγάλη σχέση με τη μισαλλοδοξία που ήρθε στον κόσμο με την εξάπλωση του Χριστιανισμού.

Αυτό ο ατομικισμός κορυφώθηκε με το δόγμα της αθανασίας της ψυχής του ατόμου, που στο εξής απολαμβάνει ατελείωτη ευτυχία, ανάλογα με τις περιστάσεις. Η διαφορά της σημασίας αυτών των περιστάσεων, ήταν κάπως περίεργη. Για παράδειγμα, αν πεθάνετε, αμέσως μετά ένας ιερέας ραντίζει νερό

επάνω σας, ενώ προφέρει ορισμένες λέξεις, που θα σας κληρονομήσουν αιώνια ευδαιμονία. Ενώ, αν μετά από μια μακρά και ενάρετη ζωή, σας έτυχε να πληγείτε από κεραυνό σε μια στιγμή που χρησιμοποιούσατε χυδαία γλώσσα, επειδή είχαν κοπεί τα κορδόνια σας, θα κληρονομούσατε αιώνια βάσανα. Δεν λέω ότι οι σύγχρονοι προτεστάντες χριστιανοί πιστεύουν αυτό, ούτε ίσως και οι σύγχρονοι καθολικοί χριστιανοί, που δεν έχουν την κατάλληλη εκπαίδευση στη Θεολογία· αλλά θα πω ότι αυτό είναι το ορθόδοξο δόγμα, το οποίο σταθερά πίστευαν μέχρι πρόσφατα. Οι Ισπανοί σε Μεξικό και Περού, συνήθιζαν να βαπτίζουν τα βρέφη των Ινδιάνων και στη συνέχεια συνέτριβαν τα κεφάλια τους. Αυτό σήμαινε, ότι κατ' αυτόν τον τρόπο θα εξασφαλιζόταν πως αυτά τα βρέφη θα πήγαιναν στον Παράδεισο. Κανένας ορθόδοξος χριστιανός δεν μπορεί να βρει, μια οποιαδήποτε λογική αιτία για την καταδίκη της δράσης τους, αν και όλοι το κάνουν σήμερα. Με άπειρους τρόπους, το δόγμα της προσωπικής αθανασίας στη χριστιανική μορφή της, είχε καταστροφικές συνέπειες πάνω στην ηθική, και ο μεταφυσικός χωρισμός της ψυχής και του σώματος, είχε καταστροφικές συνέπειες πάνω στη φιλοσοφία.

Οι πηγές της μισαλλοδοξίας

Η μισαλλοδοξία που εξαπλώθηκε σ' όλον τον κόσμο με την έλευση του Χριστιανισμού, είναι ένα από τα πιο περίεργα χαρακτηριστικά, λόγω, νομίζω, της εβραϊκής πίστης στην δικαιοσύνη και στην αποκλειστική αλήθεια του εβραϊκού Θεού. Το γιατί οι Εβραίοι θα έπρεπε να είχαν αυτές τις ιδιαιτερότητες, δεν το ξέρω. Μοιάζουν να έχουν αναπτυχθεί κατά τη διάρκεια της αιχμαλωσίας, ως αντίδραση εναντίον της προσπάθειας απορρόφησης των Εβραίων σε αλλοδαπούς πληθυσμούς. Ωστόσο, μπορεί να είναι και το ότι οι Εβραίοι, και ειδικότερα οι προφήτες, έδωσαν έμφαση στην προσωπική δικαιοσύνη και την ιδέα ότι είναι κακό να ανεχθούν οποιαδήποτε θρησκεία, εκτός από μία. Οι δύο αυτές ιδέες είχαν μια εξαιρετικά καταστροφική συνέπεια στην δυτική ιστορία. Η Εκκλησία δημιουργήθηκε, κατά ένα μεγάλο μέρος, εξ αιτίας του διωγμού των χριστιανών από το ρωμαϊκό κράτος, πριν από την εποχή του Κωνσταντίνου. Αυτές οι διώξεις, όμως, ήταν ασήμαντες, διαλείπουσες και εντελώς πολιτικές. Διαχρονικά, από την εποχή του Κωνσταντίνου μέχρι το τέλος του 17ου αιώνα, οι χριστιανοί ήταν πολύ πιο έντονα διωκόμενοι από άλλους χριστιανούς, από ότι ήταν από τους Ρωμαίους αυτοκράτορες.

Πριν από την άνοδο του Χριστιανισμού, αυτή η διάθεση καταδίωξης ήταν άγνωστη στον αρχαίο κόσμο, πλην των Ιουδαίων. Αν διαβάσετε, για παράδειγμα, τον Ηρόδοτο, θα βρείτε μια μειλίχια και ανεκτική παρουσίαση των συνηθειών των

ξένων εθνών που επισκέφθηκε. Μερικές φορές, είναι αλήθεια, ένα παράδοξο βάρβαρο έθιμο μπορεί να τον εκπλήσσει, αλλά σε γενικές γραμμές είναι δεκτικός στους ξένους θεούς και τα ξένα έθιμα. Δεν έχει το άγχος να αποδείξει ότι οι άνθρωποι που αποκαλούν τον Δία με άλλο όνομα, θα υποφέρουν με αιώνια τιμωρία και θα έπρεπε να καταδικαστούν σε θάνατο, προκειμένου η τιμωρία τους να μπορεί να αρχίσει το συντομότερο δυνατόν. Αυτή η στάση δεσμεύτηκε από τους χριστιανούς. Είναι αλήθεια, ότι οι σύγχρονοι χριστιανοί είναι λιγότερο ισχυροί, αλλά αυτό δεν οφείλεται στον Χριστιανισμό· οφείλεται στις γενιές των ελεύθερα σκεπτόμενων ανθρώπων, οι οποίοι από την Αναγέννηση μέχρι σήμερα, έχουν κάνει τους χριστιανούς να ντρέπονται για πολλές από τις παραδοσιακές πεποιθήσεις τους. Είναι διασκεδαστικό να ακούς τους σύγχρονους χριστιανούς να σου λένε, πόσο πράος και ορθολογικός είναι ο Χριστιανισμός, αγνοώντας το γεγονός, ότι αυτή η πραότητα και ο ορθολογισμός της, οφείλεται στη διδασκαλία των ανθρώπων, που κατά τις ημέρες τους, εκδιώχθηκαν από όλους τους ορθόδοξους χριστιανούς.

Κανείς δεν πιστεύει σήμερα, ότι ο κόσμος δημιουργήθηκε το 4004 π.Χ., αλλά όχι πολύ καιρό πριν, ο σκεπτικισμός σε αυτό το σημείο θεωρήθηκε ένα αποτρόπαιο έγκλημα. Ο προ-προ-παππούς μου, αφού παρατήρησε το βάθος της λάβας στις πλαγιές της Αίτνας, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο κόσμος πρέπει να είναι μεγαλύτερος, ηλικιακά, απ' ότι οι ορθόδοξοι χριστιανοί υποστήριζαν και δημοσίευσε την άποψή του σε ένα βιβλίο. Γι' αυτό το αδίκημα, απομονώθηκε από την κομητεία και εξοστρακίστηκε από την κοινωνία. Αν αυτός ο άνθρωπος, βρισκόταν σε πιο ταπεινές περιστάσεις, η τιμωρία του θα ήταν αναμφίβολα πιο σοβαρή. Δεν αποτελεί εύσημο για τους ορθόδοξους χριστιανούς, το ότι δεν πιστεύουν πλέον όλες τις ανοησίες που πίστευαν 150 χρόνια πριν. Ο βαθμιαίος ευνουχισμός του χριστιανικού δόγματος έχει πραγματοποιηθεί, παρά την σθεναρή αντίσταση, και μόνο ως αποτέλεσμα των επιθέσεων από τους ελεύθερα σκεπτόμενους ανθρώπους.

Το δόγμα της ελεύθερης βούλησης

Η στάση των χριστιανών σχετικά με το θέμα του φυσικού νόμου έχει καταστεί, περιέργως, αμφιταλαντεύσιμη και αβέβαιη. Υπήρχε, αφ' ενός, το δόγμα της ελεύθερης βούλησης, στο οποίο πίστευε, η μεγάλη πλειοψηφία των χριστιανών· και το δόγμα αυτό απαιτούσε, ότι οι πράξεις των ανθρώπων, τουλάχιστον δεν θα έπρεπε να υπόκεινται στους φυσικούς νόμους. Υπήρξε, αφ' ετέρου, ιδιαίτερα κατά τον 18ο και 19ο αιώνα, μια πίστη στον Θεό, ως Νομοθέτη και του φυσικού νόμου,

ως ένα από τα βασικά αποδεικτικά στοιχεία της ύπαρξης ενός Δημιουργού.

Στην εποχή μας, η αντίρρηση ως προς τη κυριαρχία του νόμου προς όφελος της ελεύθερης βούλησης έχει αρχίσει να γίνεται αισθητή εντονότερα, από την πίστη στον φυσικό νόμο που παρέχει απόδειξη για την ύπαρξη ενός Νομοθέτη. Οι υλιστές, χρησιμοποίησαν τους νόμους της Φυσικής για να αποδείξουν ή να επιχειρήσουν να δείξουν, ότι οι κινήσεις των ανθρώπινων σωμάτων καθορίζονται μηχανικά, και ότι, συνεπώς, όλα όσα λέμε και κάθε αλλαγή θέσης που επηρεάζουμε, εμπίπτουν στη σφαίρα της ενδεχόμενης ελεύθερης βούλησης. Εάν αυτό είναι έτσι, οτιδήποτε μπορεί να παραμείνει για την απρόσκοπτη θέλησή μας, έχει μικρή αξία. Εάν, όταν ένας άνθρωπος γράφει ένα ποίημα ή διαπράττει φόνο, οι σωματικές κινήσεις περιλαμβάνονται στην πράξη του, αποτέλεσμα καθαρά από φυσικά αίτια, θα φαινόταν παράλογο να του στήσουμε ένα άγαλμα στη μία περίπτωση, και να τον κρεμάσουμε στην άλλη. Μπορεί σε ορισμένα μεταφυσικά συστήματα να παραμένει μια περιοχή της καθαρής σκέψης, στην οποία η βούληση θα είναι ελεύθερη, αλλά, εφόσον μπορεί να επικοινωνούν με άλλα, μόνο μέσω της σωματικής κίνησης, η κυριαρχία της ελευθερίας θα είναι κάτι που δεν θα μπορούσε να είναι το θέμα της επικοινωνίας και ποτέ δεν θα μπορούσε να έχει οποιαδήποτε σημασία από κοινωνική άποψη.

Στη συνέχεια, και πάλι, η εξέλιξη είχε μια σημαντική επιρροή επάνω στους χριστιανούς, που το έχουν αποδεχτεί. Έχουν δει, ότι δεν θα κάνουν αξιώσεις εκ μέρους του ανθρώπου, που είναι εντελώς διαφορετικές από εκείνες που γίνονται για λογαριασμό των άλλων μορφών ζωής. Ως εκ τούτου, προκειμένου να εξασφαλισθεί η ελεύθερη βούληση στον άνθρωπο, έχουν αντιταχθεί σε κάθε προσπάθεια εξήγησης της συμπεριφοράς της ζώσας ύλης, από την άποψη των φυσικών και χημικών νόμων. Η θέση του Καρτέσιου, υπό την έννοια ότι όλα τα κατώτερα ζώα είναι αυτόματα, δεν βρίσκει πλέον την εύνοια των φιλελεύθερων θεολόγων. Το δόγμα της συνέχειας, τους καθιστά διατεθειμένους να πάνε ένα βήμα παραπέρα ακόμα και να υποστηρίζουν ότι ακόμη και αυτό που ονομάζεται νεκρή ύλη, δεν είναι σταθερή για να διέπεται η συμπεριφορά της από αναλλοίωτους νόμους. Φαίνονται να έχουν παραβλέψει το γεγονός ότι, αν καταργηθεί η κυριαρχία του νόμου, θα καταργηθεί επίσης, η δυνατότητα των θαυμάτων, δεδομένου ότι τα θαύματα είναι πράξεις του Θεού, που αντιβαίνουν στους νόμους που διέπουν τα συνηθισμένα φαινόμενα. Μπορώ, όμως, να φανταστώ την σύγχρονη φιλελεύθερη Θεολογία, να υποστηρίζει με έναν αέρα εμβρίθειας, ότι όλη η δημιουργία είναι ένα θαύμα, έτσι ώστε δεν χρειάζεται πλέον να πιαστεί από

ορισμένα περιστατικά, ως εξαιρετικές αποδείξεις της θείας επέμβασης.

Υπό την επίδραση αυτής της αντίδρασης, έναντι των φυσικών νόμων, ορισμένοι χριστιανοί απολογητές εποφθαλμιούν τις τελευταίες θεωρίες του ατόμου, οι οποίες τείνουν να αποδείξουν ότι οι φυσικοί νόμοι, που έχουμε μέχρι τώρα πιστέψει, έχουν μόνο κατά προσέγγιση και μέσο όρο αλήθειας, όπως εφαρμόστηκαν σε μεγάλο αριθμό ατόμων, ενώ το ατομικό ηλεκτρόνιο συμπεριφέρεται, λίγο πολύ, όπως θέλει. Δική μου πεποίθηση είναι, ότι αυτή είναι μια προσωρινή φάση, και ότι οι φυσικοί εγκαίρως θ' ανακαλύψουν νόμους που θα διέπουν μικροσκοπικά φαινόμενα, αν και αυτοί οι νόμοι ενδέχεται να διαφέρουν σημαντικά από εκείνους των παραδοσιακών φυσικών. Ωστόσο, αυτό που αξίζει να παρατηρήσουμε, είναι ότι για τα σύγχρονα δόγματα, τα μικροσκοπικά φαινόμενα δεν έχουν καμία σχέση με οτιδήποτε είναι πρακτικής σημασίας. Ορατές κινήσεις, και μάλιστα όλες οι κινήσεις που κάνουν οποιαδήποτε διαφορά για τον καθέναν, περιλαμβάνουν τόσο μεγάλο αριθμό ατόμων που έρχονται, το ίδιο καλά, και στο πεδίο εφαρμογής των παλαιών νόμων. Για να γράψουμε ένα ποίημα ή να διαπράξουμε έναν φόνο (επιστροφή στην προηγούμενη υπόθεσή μας), είναι απαραίτητο να μετακινήσουμε μια αξιόλογη μάζα μελανιού ή μολύβδου. Τα ηλεκτρόνια που συνθέτουν το μελάνι, μπορεί να χορεύουν ελεύθερα γύρω από την αίθουσα χορού τους, αλλά η αίθουσα χορού ως ακέραιη που είναι, κινείται σύμφωνα με τους παλιούς νόμους της Φυσικής, και αυτό από μόνο του είναι ό,τι αφορά τον ποιητή και τον εκδότη του. Τα σύγχρονα δόγματα, ως εκ τούτου, δεν έχουν αξιόλογη σχέση με τα οποιαδήποτε προβλήματα του ανθρώπινου ενδιαφέροντος, με τα οποία ο θεολόγος ανησυχεί.

Κατά συνέπεια, το ερώτημα της ελεύθερης βούλησης, παραμένει ακριβώς εκεί που ήταν. Ό,τι μπορεί να θεωρηθεί σχετικά μ' αυτό, ως θέμα έσχατης μεταφυσικής, είναι αρκετά σαφές ότι κανείς δεν το πιστεύει στην πράξη. Ο καθένας πίστευε πάντα, ότι είναι δυνατόν να εκπαιδεύσει τον χαρακτήρα· ο καθένας ήξερε πάντοτε ότι το αλκοόλ ή το όπιο θα έχουν κάποια συγκεκριμένη επίπτωση στη συμπεριφορά. Ο απόστολος της ελεύθερης βούλησης, υποστηρίζει ότι ένας άνθρωπος μπορεί με την δύναμη της θέλησης να αποφεύγει τη μέθη, αλλά δεν υποστηρίζει ότι, ένας μεθυσμένος άνθρωπος μπορεί να πει «άσπρη πέτρα ξέξασπρη», το ίδιο καθαρά, όπως εάν ήταν νηφάλιος. Και όλοι όσοι έχουν κάνει ποτέ με παιδιά, γνωρίζουν ότι μια κατάλληλη διατροφή βοηθά περισσότερο στο να τα κάνει ενάρετα, από το πλέον εύγλωττο κήρυγμα στον κόσμο. Το ένα αποτέλεσμα που έχει το δόγμα της ελεύθερης βούλησης στην πράξη, είναι να

αποτρέψει τους ανθρώπους από το να ακολουθήσουν την γνώση της κοινής λογικής, στο ορθολογικό συμπεράσμά τους. Όταν ένας άνθρωπος ενεργεί με τρόπους που μας ενοχλούν, τον θεωρούμε κακοήθη, και αρνούμαστε να αντιμετωπίσουμε το γεγονός ότι η ενοχλητική του συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα προγενέστερων αιτίων που, αν τα ακολουθήσετε για αρκετά μεγάλο χρονικό διάστημα, θα σας πάνε πέρα από τη στιγμή της γέννησής του και, συνεπώς, σε συμβάντα για τα οποία δεν μπορεί να ευθύνεται, όπως κι αν βάλουμε να δουλέψει η φαντασία.

Κανένας άνθρωπος δεν αντιμετωπίζει ένα αυτοκίνητο, τόσο ανόητα όπως ο ίδιος αντιμετωπίζει ένα άλλο ανθρώπινο ον. Όταν το αυτοκίνητο δεν προχωρά, δεν αποδίδει την ενοχλητική συμπεριφορά του στην αμαρτία· δεν λέει: «Είσαι ένα κακό αυτοκίνητο, και δεν θα σου βάλω βενζίνη, μέχρι να προχωρήσεις». Προσπαθεί ν' ανακαλύψει ποιο είναι το λάθος και να το διορθώσει. Ένας ανάλογος τρόπος αντιμετώπισης των ανθρώπων, ωστόσο, θεωρείται ότι είναι αντίθετος προς τις αλήθειες της άγιας θρησκείας μας. Και αυτό ισχύει ακόμη και στη θεραπεία των μικρών παιδιών. Πολλά παιδιά έχουν κακές συνήθειες οι οποίες διαιωνίζονται από τιμωρία, αλλά μάλλον θα τις προσπερνούσαν αν έμεναν απαρατήρητες. Παρ' όλα αυτά, οι νοσηλεύτριες, με πολύ λίγες εξαιρέσεις, θεωρούν ότι είναι σωστό να επιβάλουν τιμωρία, αν και με τον τρόπο αυτόν, διατρέχουν τον κίνδυνο να προκαλέσουν παραφροσύνη. Όταν έχει προκληθεί παραφροσύνη, αυτό αναφέρεται στα δικαστήρια ως απόδειξη της βλαπτικότητας της συνήθειας -όχι για τιμωρία. (Αναφέρομαι σε μια πρόσφατη ποινική δίωξη για βωμολοχία στην πόλη της Νέας Υόρκης).

Οι μεταρρυθμίσεις στον τομέα της εκπαίδευσης, έχουν έρθει σε πολύ μεγάλο βαθμό, μέσα από τα σχέδια παραφρόνων και διανοητικά καθυστερημένων, επειδή δεν έχουν κριθεί ηθικά υπεύθυνοι για τις αποτυχίες τους και, ως εκ τούτου, αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη επιστημονικότητα από τα φυσιολογικά παιδιά. Μέχρι πολύ πρόσφατα κρίνονταν ότι, εάν ένα παιδί δεν μπορούσε να μάθει το μάθημά του, η κατάλληλη θεραπεία ήταν ραβδισμός ή μαστίγωμα. Αυτή η άποψη, έχει σχεδόν εξαφανιστεί στη θεραπεία των παιδιών, αλλά επιβιώνει στο ποινικό δίκαιο. Είναι προφανές, ότι ένας άνθρωπος με μια ροπή προς το έγκλημα πρέπει να σταματήσει, αλλά έτσι πρέπει κι ένας άνθρωπος που λύσσα έχει και θέλει να δαγκώσει τους ανθρώπους, αν και κανείς δεν τον θεωρεί ηθικά υπεύθυνο. Ένας άνθρωπος που υποφέρει από πανούκλα πρέπει να απομονώνεται μέχρι να θεραπευθεί, αν και κανείς δεν τον θεωρεί κακό. Το ίδιο πράγμα πρέπει να γίνει με

έναν άνθρωπο, ο οποίος έχει μια τάση για την πλαστογραφία, αλλά δεν πρέπει να υπάρχει περισσότερη ιδέα περί ενοχής την μία περίπτωση σε σχέση με την άλλη. Και αυτό είναι μόνο η κοινή λογική, αν και είναι μια μορφή κοινής λογικής, στην οποία αντιτίθενται η χριστιανική ηθική και η μεταφυσική.

Για να κρίνουμε την ηθική επιρροή ενός θεσμού σε μια κοινότητα, πρέπει να εξετάσουμε το είδος της δυναμικής που ενσωματώνεται στον θεσμό και τον βαθμό στον οποίο ο θεσμός αυξάνει την αποτελεσματικότητα της δυναμικής στην εν λόγω κοινότητα. Μερικές φορές αυτή η δυναμική είναι προφανής, μερικές φορές είναι πιο κρυφή. Μια λέσχη ορειβατών, για παράδειγμα, προφανώς ενσωματώνει την τάση για περιπέτεια, και ωθεί την κοινωνία να ενσαρκώνει την τάση προς τη γνώση. Η οικογένεια, ως θεσμός, ενσαρκώνει τη ζήλια και το γονική συναίσθημα· μια ομάδα ποδοσφαίρου ή ένα πολιτικό κόμμα εκφράζει την τάση προς την κατεύθυνση του ανταγωνισμού, αλλά οι δύο μεγαλύτεροι κοινωνικοί θεσμοί -δηλαδή, η Εκκλησία και το κράτος- είναι πιο πολύπλοκοι στα ψυχολογικά κίνητρά τους. Ο πρωταρχικός σκοπός του κράτους, είναι σαφώς η ασφάλεια, εναντίον αμφότερων, τόσο των εγχώριων εγκληματιών, όσο και των εξωτερικών εχθρών. Είναι ριζωμένο στην τάση των παιδιών να κουλουριάζονται όταν φοβούνται και να αναζητούν ένα ενήλικο πρόσωπο που θα τους δώσει μια αίσθηση ασφάλειας.

Η Εκκλησία έχει πιο σύνθετη προέλευση. Αναμφίβολα, η σημαντικότερη πηγή της θρησκείας είναι ο φόβος. Αυτό μπορεί να το δει κάποιος στις μέρες μας, δεδομένου πως οτιδήποτε προκαλεί συναγερμό κινδύνου, είναι ικανό να στρέψει τις σκέψεις των ανθρώπων στον Θεό. Μάχη, λοιμός και ναυάγιο, όλα τείνουν να κάνουν τους ανθρώπους θρήσκους. Η θρησκεία έχει, ωστόσο, κι άλλες εφέσεις πλην της τρομοκρατίας· απευθύνεται ειδικά στον ανθρώπινο αυτοσεβασμό μας. Εάν ο Χριστιανισμός είναι η αλήθεια, οι άνθρωποι δεν είναι θλιβεροί, σαν τα σκουλήκια, όπως φαίνονται να είναι· παρουσιάζουν ενδιαφέρον για τον Δημιουργό του σύμπαντος, ο οποίος μένει ικανοποιημένος με αυτούς όταν συμπεριφέρονται καλά και δυσαρεστείται όταν συμπεριφέρονται άσχημα. Αυτό είναι μια μεγάλη φιλοφρόνηση. Δεν πρέπει ν' ασχολούμαστε με τη μελέτη μιας φωλιάς μυρμηγκιών, για να μάθουμε ποια από τα μυρμηγκία εκτελούν το καθήκον τους, και δεν θα πρέπει να σκεφτόμαστε, βεβαίως, να διαχωρίσουμε τα μεμονωμένα μυρμηγκία που ήταν απρόσεκτα και να τα βάλουμε στη φωτιά. Αν ο Θεός το κάνει αυτό για εμάς, είναι μια φιλοφρόνηση για την σημασία μας· και είναι ακόμη μια ευχάριστη φιλοφρόνηση αν απονέμει, για το καλό μας, αιώνια ευτυχία στον Παράδεισο. Στη

συνέχεια, υπάρχει η συγκριτική σύγχρονη αντίληψη, ότι η κοσμική εξέλιξη είναι σχεδιασμένη για να επιφέρει το είδος των αποτελεσμάτων που αποκαλούμε «καλό» -δηλαδή, το είδος των αποτελεσμάτων που μας δίνουν ευχαρίστηση. Εδώ πάλι, είναι κολακευτικό να υποθέσουμε ότι το σύμπαν ελέγχεται από ένα ον που συμερίζεται τις προτιμήσεις και τις προκαταλήψεις μας.

Η ιδέα της δικαιοσύνης

Η τρίτη ψυχολογική τάση που είναι ενσωματωμένη στη θρησκεία, είναι αυτή που έχει οδηγήσει στην αντίληψη της δικαιοσύνης. Γνωρίζω ότι πολλοί ελεύθερα σκεπτόμενοι άνθρωποι, αντιμετωπίζουν αυτή την αντίληψη με μεγάλο σεβασμό και υποστηρίζουν ότι θα πρέπει να διατηρηθεί, παρά την παρακμή της δογματικής θρησκείας. Δεν μπορώ να συμφωνήσω μαζί τους σε αυτό το σημείο. Η ψυχολογική ανάλυση της ιδέας της δικαιοσύνης, μου φαίνεται ότι δείχνει, πως έχει τις ρίζες της σε ανεπιθύμητα πάθη και δεν θα έπρεπε να ενισχυθεί από την επίσημη έγκριση της λογικής. Δικαιοσύνη και αδικία πρέπει να λαμβάνονται υπόψιν μαζί· είναι αδύνατον να τονιστεί το ένα χωρίς να τονιστεί και το άλλο επίσης. Τώρα, τι είναι «αδικία» στην πράξη; Είναι, στην πράξη, η συμπεριφορά του είδους, που είναι δυσάρεστη στην αγέλη. Αποκαλώντας την, «αδικία», και με την διευθέτηση ενός πολύπλοκου συστήματος της ηθικής γύρω από αυτή την αντίληψη, η αγέλη δικαιολογεί την επιβολή τιμωρίας πάνω στα διάφορα πράγματα που αντιπαθεί η ίδια, ενώ την ίδια στιγμή, δεδομένου ότι η αγέλη είναι δίκαιη εξ ορισμού, ενισχύει την δική της αυτοεκτίμηση, την ίδια στιγμή, όταν αφήνει χαλαρή την τάση της στην σκληρότητα. Αυτή είναι η ψυχολογία του λιντσαρίσματος, και των άλλων τρόπων με τους οποίους οι εγκληματίες τιμωρούνται. Η ουσία της αντίληψης της δικαιοσύνης, λοιπόν, είναι να προσφέρει μια διέξοδο για τον σαδισμό υπό τον σκληρό μανδύα της δικαιοσύνης.

Αλλά, θα ειπωθεί, ο απολογισμός που δόθηκε για τη δικαιοσύνη είναι εξ ολοκλήρου ανεφάρμοστος στους Εβραίους προφήτες, ο οποίος, τέλος πάντων, κατά την άποψή σας, εφηύραν την ιδέα. Υπάρχει αλήθεια σε αυτό: Η δικαιοσύνη στο στόμα των Εβραίων προφητών σημαίνει ό,τι εγκρίθηκε από αυτούς και τον Γιαχβέ. Βρίσκει κανείς την ίδια στάση που εκφράζεται στην «Πράξεις των αποστόλων», όπου οι απόστολοι γράφουν: *«Φάνηκε εύλογο στο Άγιο Πνεύμα και σε μας...»* (Πράξεις, 15: 28). Αυτό το είδος της προσωπικής βεβαιότητας ως προς τις προτιμήσεις και τις απόψεις του Θεού δεν μπορεί, ωστόσο, να αποτελέσει τη βάση του οποιουδήποτε θεσμού. Αυτή ήταν πάντα η δυσκολία, με την οποία ο Προτεσταντισμός έπρεπε να αγωνισθεί: Ένας νέος προφήτης μπορούσε να

υποστηρίζει ότι η αποκάλυψή του ήταν πιο αυθεντική από αυτές των προκατόχων του, και δεν υπήρχε τίποτα στη γενική θεώρηση του Προτεσταντισμού να δείξει ότι ο ισχυρισμός αυτός ήταν άκυρος. Ως εκ τούτου, ο Προτεσταντισμός χωρίζεται σε αναρίθμητες αιρέσεις, που αποδυναμώνει η μία την άλλη· και υπάρχει λόγος να υποθέσουμε ότι σε εκατό χρόνια, ο Καθολικισμός θα είναι ο μόνος μάχιμος εκπρόσωπος της χριστιανικής πίστης. Στην Καθολική Εκκλησία, η έμπνευση, όπως αυτή που απολάμβαναν οι προφήτες, έχει τη θέση της· αλλά αναγνωρίζεται ότι φαινόμενα που μοιάζουν μάλλον σαν γνήσια θεϊκή έμπνευση, μπορεί να είναι εμπνευσμένα από τον Διάβολο, και είναι δουλειά της Εκκλησίας να τα ξεχωρίσει, όπως είναι δουλειά των ειδημόνων της τέχνης να διακρίνουν έναν αυθεντικό Λεονάρντο Ντα Βίντσι, από μια πλαστογραφία. Με τον τρόπο αυτό, ταυτοχρόνως, θεσμοθετείται η αποκάλυψη. Δικαιοσύνη, είναι αυτό που η Εκκλησία εγκρίνει, και αδικία είναι αυτό που αποδοκιμάζει. Έτσι, το ουσιαστικό μέρος της αντίληψης της δικαιοσύνης είναι η αιτιολόγηση της αντιπάθειας της αγέλης.

Φαίνεται, επομένως, ότι οι τρεις ανθρώπινες παρορμήσεις που ενσωματώνονται στη θρησκεία, είναι ο φόβος, η έπαρση και το μίσος. Ο σκοπός της θρησκείας, μπορεί κανείς να πει κάποιος, είναι να δώσει έναν αέρα σεβασμού σε αυτά τα πάθη, με την προϋπόθεση ότι λειτουργούν σε ορισμένα κανάλια. Είναι επειδή, αυτά τα πάθη καθιστούν, στο σύνολό τους, για την ανθρώπινη δυστυχία, τη θρησκεία μια δύναμη για το κακό, δεδομένου ότι επιτρέπει στους ανθρώπους να επιδοθούν στα πάθη, χωρίς αυτοσυγκράτηση, αλλά όπου για την κύρωσή τους μπορούν, τουλάχιστον σε κάποιον βαθμό, να τα ελέγχουν.

Μπορώ να φανταστώ σε αυτό το σημείο μια ένσταση, όχι απαραίτητα από ορθόδοξους πιστούς, αλλά παρ' όλα αυτά, αξίζει να εξεταστεί. Το μίσος και ο φόβος, μπορεί να ειπωθεί, είναι ουσιώδη χαρακτηριστικά του ανθρώπου· η ανθρωπότητα πάντα τα αισθάνονταν και πάντοτε θα τα αισθάνεται. Το καλύτερο που μπορείτε να κάνετε μ' αυτά, μπορώ να πω, είναι να τα κατευθύνετε σε ορισμένα κανάλια τα οποία είναι λιγότερο επιβλαβή, από ορισμένα άλλα κανάλια. Ένας χριστιανός θεολόγος, μπορεί να πει ότι η θεραπεία τους από την Εκκλησία, είναι ανάλογη με τη θεραπεία της ερωτικής παρόρμησης, την οποία αποδοκιμάζει. Επιχειρεί να καταστήσει αβλαβή την λαγνεία, περιορίζοντάς την μέσα στα όρια του γάμου. Έτσι, μπορεί να ειπωθεί, πως εάν οι άνθρωποι θα πρέπει αναπόφευκτα να αισθάνονται μίσος, είναι καλύτερα να κατευθύνεται αυτό το μίσος ενάντια σε εκείνους που είναι πραγματικά επιβλαβείς, και αυτό είναι ό,τι ακριβώς κάνει η Εκκλησία με την αντίληψη που έχει για την δικαιοσύνη.

Σ' αυτόν τον ισχυρισμό υπάρχουν δύο απαντήσεις: Μία σχετικά επιφανειακή και μία που οδηγεί στην ρίζα του ζητήματος. Η επιφανειακή απάντηση είναι ότι η αντίληψη της Εκκλησίας για την δικαιοσύνη δεν είναι η καλύτερη δυνατή· η βασική απάντηση είναι ότι το μίσος και ο φόβος μπορούν, με την σημερινή ψυχολογική γνώση μας και την βιομηχανική τεχνική μας, να εξαλειφθούν τελείως από την ανθρώπινη ζωή.

Να πάρουμε την πρώτη περίπτωση, πρώτα. Η αντίληψη της Εκκλησίας για την δικαιοσύνη, είναι κοινωνικά ανεπιθύμητη για διάφορους λόγους -πρώτον και κύριον, για την απαξίωση της νοημοσύνης και της επιστήμης. Αυτό το ελάττωμα κληρονομείται από τα Ευαγγέλια. Ο Χριστός μάς λέει να γίνουμε σαν τα μικρά παιδιά, αλλά τα μικρά παιδιά δεν μπορούν να καταλάβουν τον διαφορικό λογισμό, ή τις αρχές της οικονομίας, ή τις σύγχρονες μεθόδους για την καταπολέμηση ασθενειών. Η απόκτηση τέτοιων γνώσεων, δεν εντάσσεται στο καθήκον μας, σύμφωνα με την Εκκλησία. Η Εκκλησία δεν ισχυρίζεται πλέον ότι η γνώση είναι από μόνη της αμαρτωλή -αν και το έπραξε στις μέρες της παντοδυναμίας της-, αλλά η απόκτηση της γνώσης, ακόμη και αν δεν είναι αμαρτωλή, είναι επικίνδυνη, διότι μπορεί να οδηγήσει στην υπεροψία του νου, και ως εκ τούτου στην αμφισβήτηση του χριστιανικού δόγματος. Πάρτε, για παράδειγμα, δύο ανθρώπους, όπου ο ένας εκ των οποίων έχει εξαλείψει τον κίτρινο πυρετό, σε κάποια τροπική περιοχή, αλλά στην πορεία της εργασίας του, έχει περιστασιακές σχέσεις με γυναίκες με τις οποίες δεν είναι παντρεμένος· ενώ ο άλλος είναι αργόσχολος και οκνηρός, γεννώντας ένα παιδί κάθε χρόνο, ώσπου η γυναίκα του πεθαίνει από την εξάντληση και αναλαμβάνει ο ίδιος την φροντίδα των παιδιών του, απ' τα οποία, τα μισά πεθαίνουν από αίτια που είναι αδύνατον να προληφθούν, αλλά αυτός όμως ποτέ δεν επιδίδεται σε παράνομη ερωτική επαφή. Κάθε καλός χριστιανός θα πρέπει να υποστηρίξει ότι ο δεύτερος από αυτούς τους άνδρες είναι πιο ενάρετος από τον πρώτο. Μια τέτοια στάση είναι, φυσικά, δεισιδαιμονική και σε πλήρη αντίθεση με την λογική. Κάτι ακόμη αναπόφευκτο αυτού του παραλογισμού, είναι το ότι η αποφυγή της αμαρτίας θεωρείται πιο σημαντική από τις θετικές αξίες, και η σημασία της γνώσης ως μια βοήθεια για μια ωφέλιμη ζωή δεν αναγνωρίζεται.

Η δεύτερη και πιο ουσιαστική ένσταση, που ασκείται στην αξιοποίηση του φόβου και του μίσους από την Εκκλησία, είναι ότι αυτά τα συναισθήματα μπορεί τώρα να εξαλειφθούν, σχεδόν εξ ολοκλήρου, από την ανθρώπινη φύση, με εκπαιδευτικές, οικονομικές, και πολιτικές μεταρρυθμίσεις. Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις

πρέπει να είναι η βάση, αφού οι άνθρωποι που νιώθουν μίσος και φόβος, θαυμάζουν, επίσης, αυτά τα συναισθήματα και επιθυμούν να τα διαιωνίζουν, αν και αυτός ο θαυμασμός και η επιθυμία πιθανότατα είναι ασυναίσθητα, όπως είναι στους κοινούς χριστιανούς.

Μια εκπαίδευση σχεδιασμένη για την εξάλειψη του φόβου δεν είναι καθόλου δύσκολο να δημιουργηθεί. Το μόνο που χρειάζεται είναι να μεταχειριζόμαστε το παιδί με ευγένεια, να το βάλουμε σε ένα περιβάλλον, όπου η πρωτοβουλία είναι δυνατή χωρίς καταστροφικά αποτελέσματα, και να το σώσουμε από την επαφή με ενήλικες που έχουν παράλογες φοβίες, όπως το σκοτάδι, τα ποντίκια, ή την κοινωνική επανάσταση. Ένα παιδί, επίσης, θα πρέπει να μην υπόκειται σε αυστηρή τιμωρία, ή σε απειλές, ή σε σοβαρές και υπέρμετρες επιπλήξεις. Για να σώσουμε ένα παιδί από το μίσος, είναι ένα κάπως πιο πολύπλοκο εγχείρημα. Οι καταστάσεις που προκαλούν τη ζήλοτυπία πρέπει, πολύ προσεκτικά, να αποφεύγονται μέσω της ευσυνείδητης και ακριβούς δικαιοσύνης, μεταξύ διαφορετικών παιδιών. Ένα παιδί πρέπει να αισθάνεται το ίδιο, το αντικείμενο της ένθερμης στοργής εκ μέρους ορισμένων, τουλάχιστον, ενηλίκων με τους οποίους έχει να κάνει, και δεν πρέπει να αποθαρρύνεται να επιδίδεται σε φυσικές δραστηριότητες και να εκφράζει τις απορίες του, εκτός όταν υπάρχει κίνδυνος για τη ζωή του ή τίθεται θέμα υγείας. Ειδικότερα, δεν πρέπει να υπάρχουν προκαταλήψεις για την γνώση ερωτικών θεμάτων, ή για συζητήσεις θεμάτων, που οι παραδοσιακοί άνθρωποι θεωρούν ακατάλληλες. Αν αυτοί οι απλοί κανόνες εφαρμόζονται από την αρχή, το παιδί θα είναι άφοβο και φιλικό.

Οπωσδήποτε, με την είσοδο στην ενήλικη ζωή, ένα νεαρό άτομο, τόσο μορφωμένο, θα βρει τον εαυτό του βυθισμένο σε έναν κόσμο γεμάτον αδικία, γεμάτον σκληρότητα, γεμάτον εξαθλίωση που μπορεί να προληφθεί. Η αδικία, η σκληρότητα και η δυστυχία που υπάρχουν στον σύγχρονο κόσμο είναι μια κληρονομιά από το παρελθόν, και βασική πηγή τους είναι οι οικονομικές συνθήκες, αφού ο ανταγωνισμός ζωής και θανάτου για τα μέσα διαβίωσης, ήταν στο παρελθόν αναπόφευκτος. Δεν είναι όμως αναπόφευκτος στην εποχή μας. Με την παρούσα βιομηχανική τεχνική μας, μπορούμε, αν θέλουμε, να παρέχουμε μια ανεκτή διαβίωση για όλους. Θα μπορούσαμε επίσης να εξασφαλίσουμε, ότι ο πληθυσμός του πλανήτη θα πρέπει να είναι στάσιμος, αν δεν παρεμποδιζόμασταν από την πολιτική επιρροή των εκκλησιών που προτιμούν πόλεμο, επιδημία και έλλειψη αντισύλληψης. Η γνώση υπάρχει, με την οποία η καθολική ευτυχία μπορεί να επιτευχθεί· το βασικό εμπόδιο για τη χρησιμοποίησή της για τον σκοπό αυτό,

είναι η διδασκαλία της θρησκείας. Η θρησκεία αποτρέπει τα παιδιά μας από το να έχουν μια ορθολογιστική εκπαίδευση· η θρησκεία μάς εμποδίζει από την απομάκρυνση των βασικών αιτιών του πολέμου· η θρησκεία μάς αποτρέπει από την ηθικό δίδαγμα της επιστημονικής συνεργασίας, σε αντικατάσταση των παλαιών άγριων δογμάτων της αμαρτίας και της τιμωρίας. Είναι πιθανόν ότι η ανθρωπότητα βρίσκεται στο κατώφλι μιας χρυσής εποχής, αλλά, αν είναι έτσι, θα πρέπει πρώτα να σκοτώσει τον δράκο που φυλάει την πόρτα, κι αυτός ο δράκος είναι η θρησκεία.